

Mihaly Hoppal, Şamanlar ve Semboller Kaya Resmi ve Göstergebilim, Çev. Fatih Sel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015, ISBN: 978-975-08-3190-4, 139 sayfa.

Emine ÇAKIR*

Mihaly Hoppal tarafından yazılan Şamanlar ve Semboller Kaya Resmi ve Göstergebilim başlığını taşıyan bu kitap, yazarın onlarca yıllık çalışmalarının sonucu olup, kaya çizimleriyle ilk ilgilenmeye başladığı 1970'lere dayanmaktadır. Kitabın yazarı, 1975-1976'da Moskova'da geçirdiği altı ayda, Sibiryadaki kaya resimlerine yer veren kitapları bilinçli bir şekilde toplamaya başlamış ve o günden sonra bu konuyla ilgili yayınları yakından takip etmiştir.

Kaya resimleri insanlığın bilinçli sanatsal faaliyetlerinin ilk sonuçlarıdır ve bazı yönlerden de şamanların eserleriyle bağlantılı olması muhtemeldir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde kaya resmi üzerine yapılan araştırmalara karşı giderek ilginin artması bu durumu ispatlamaktadır. Kaya resimlerinde sadece Şamanlarla değil, mitolojik motiflerle ilgili sembollerin başlangıcının da yakalanabileceğini düşünen yazar, bu sembollerde ilkel sembol kullanımının ve dinin başlangıcına tanık olabileceğimiz görüşündedir. Yazar, bu eseri hazırlamasındaki amacını, Sibiryalı halklarının ataları tarafından kullanılan ilk işaret ve sembollerini kaya resimleri yardımıyla bulup bulunamayacağı sorusuna aradığı cevap olarak ifade eder. Bunun yanında atalarının sembol kullanımına nasıl vardıkları, sembol kullanımının çeşitli halk ve medeniyetler bağlamında nasıl geliştiği yolundaki sorularına aradığı cevap eseri hazırlamasındaki bir diğer

etkendir.

Şamanizm, günümüzde araştırma konusu olarak popüler hale gelmiş ve Şamanizm'in kökenlerine dair teorilerin sunulduğu çok sayıda yeni kitap yayımlanmıştır. Bu teorilerden biri de mağara/ kaya resminin, tarih öncesi çağlarda Şamanizm'in varlığı konusunda açık bir kanıt sağladığı iddiasındadır. Yazar, bu kitapta kaya çizimlerini anlama yöntemleriyle ilgili olarak göstergebilimi önermektedir. Mihaly Hoppal, kayalara kazınmış sembollerin anlamlarını arama işinin zor olduğu kadar uğraşmaya değer olduğu fikrindedir. Yazar, bu kitapta bilgi verirken özellikle Rus, Polonyalı ve diğer yazarların eserinden istifade etmiştir.

Kitabın yazarı Mihaly Hoppal, Budapeşte Eötvös Lorand Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Halkbilimi, Müzecilik, Macar Dili ve Edebiyatı bölümlerinde öğrenim görmüş (1961-1966) Macar halkbilimi, etnik gelenekler, köylü toplumlarda kültürel kimlik, Asya ve Avrupa'da inanç sistemleri konularında bir kısmı UNESCO tarafından da desteklenen çalışmalara imza atmıştır. Özellikle Şamanizm ve dinler tarihi alanlarında yayımlanmış çok sayıda kitabı, makalesi ve belgesel filmleri bulunan yazar, Şamanlık ve Şaman kültürü alanında Finceden Japoncaya kadar geniş bir dil yelpazesinde araştırmalarını sürdürmektedir. Başlıca eserleri; Şamanizm Üzerine Araştırmalar (1992), Mitoloji ve Ural Şa-

* Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü Araştırma Görevlisi, eminecakir.thb@gmail.com

manizmi Üzerine Araştırmalar (2000), Avrasya'da Şamanlar (2005), Şamanlar ve Gelenekler (2007), İnsanlığın Somut Olmayan Mirası Olarak Şamanik Şarkılar ve Anlatılar (2008), Ural Mitolojisi ve Şamanlar (2010), Şamanların Dünyası (2010). Son olarak Şamanlar ve Semboller Kaya Resmi ve Göstergebilim (2015) başlığını taşıyan bu kitabında yazar, Şamanizm ile ilgili önceki çalışmalarından beslenerek kayaların üzerindeki resimlerin göstergebilim açısından okunmasını önermektedir. Eser, "Türkçe Baskıya Önsöz", "Önsöz", "Teşekkür", "Kaynakça", "Resim Kaynakçası" dışında iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm, Araştırmalar Labirentinden üst başlığında Kaya Resmi ve/veya Petroglif Çalışmaları ve Artan Eleştirilere Dair Kısa Bir Değerlendirme olmak üzere iki alt başlık halinde değerlendirilmiştir. İkinci Bölüm ise, Şamanlar, Semboller ve Göstergebilim üst başlığını taşıyıp sekiz alt başlığa ayrılmıştır: 1. Şamanizmin Başlangıcına Giriş, 2. Erken Dönem (Sibirya) Şamanlarının Ayırt Edici Özellikleri, 3. Kaya Resmi Analizlerinde Göstergebilimsel Yöntem, 4. Kadim Çağ Gösterge ve Sembolleri Üzerine Görüşler, 5. Resimlerde Anlam Nasıl Oluşturulur? 6. Avcı Topluluklarında Erginleme Törenleri, 7. Tedavinin ve Müziğin Şamanik Kökenine Dair, 8. Bilişsel Evrimin ve Toplu Ayinlerin GörSEL Temsilleri.

Birinci Bölümde, "Kaya Resmi ve/veya Petroglif Çalışmaları" başlığı altında yazar, insanoğlunun gösterge/sembol üretme eyleminin daha iyi anlaşılmasında piktograf ve petrogliflerin incelenmesinin etkili olabileceği görüşündedir. İç Asya ile ilgili etnografik kaynaklar, kaya resminin, ayinsel dinsel bağlamlardan, mitsel-tarihsel ve tamamen seküler bağlamlara kadar çeşitli bağlamlarda üre-

tildiğini ifade eden yazar, konuyu kaya üzerine çizilen çeşitli resimler üzerinden örneklendirmiştir. "Artan Eleştirilere Dair Kısa Bir Değerlendirme" başlığı altında ise yazar, "ilkel" ve/veya "yerli" sanatı "trans teorisi" ya da "evrensel Şamanizm teorisi" üzerinden yorumlayan, dünyanın neredeyse tamamını kapsayan geçmiş toplumların ve sanatın yorumlanışındaki genelleştirilmiş Şamanizm üzerine eleştiriler ve alternatif görüşler öne süren on bildiri den bahsederek konuyu yine kaya resimleri üzerinden örneklendirir.

İkinci Bölümde ise yazar, Şamanlar, Semboller ve Göstergebilim üst başlığında sekiz alt başlığa yer vermiştir. "Şamanizm'in Başlangıcına Giriş" bölümde Hoppal, Şamanizm'in kökeni konusundaki farklı görüşlerin olduğunu, Rus bilim adamlarının Sibirya'da pek çok kaya çizimi (petroglif) keşettiğini ve bunlara dair yüzlerce makale ve kitap yazdığını fakat yazılan bu yeni kaynakların henüz sistematik olarak incelenmediğini söylemektedir. Ancak arkeolojik veriler yardımıyla Sibirya'da Şamanizm'in başlangıcını belirleme teşebbüslerinin olduğunu dile getiren yazar, kesin olarak görülen bir şey varsa onun da, şamanistik ayin ve sembollerin ilk temsillerinin Orta ve Kuzey Asya kayalarında bulunmasının teorik bir olasılık olduğunu dahası, Sibirya Kaya resimleri Avrasya Şamanizmi'nin öntarihi hakkında elimizdeki en eski belgeler olarak görülebileceği görüşü üzerinde durur. "Erken Dönem (Sibirya) Şamanlarının Ayırt Edici Özellikleri" başlığı altında ise, Sibirya kaya resimlerinde bulunan neredeyse sınırsız sayıdaki hayvan imgelerini dikkate almayarak, yalnızca antropomorfik ya da insansı figürleri bazı kaya resimleri üzerinden incelemiştir. "Kaya Resmi Analizlerinde Gösterge-

bilimsel Yöntem” başlığı altında yazar, “Söz konusu antropomorfik figürlere, hangi temellere dayandırılarak şaman denmektedir?, Bu resimlerin, Şamanizm denen inanç sistemi ile herhangi bir bağlantısı var mıdır? ve Sibirya kaya çizimleri neden sanat olarak adlandırılmaktadır ve gerçekten sanat mıdır?” olmak üzere üç sorunun cevabını aramıştır. Araştırmacıların, Sibirya kaya resimlerini anlamak ve şamanistik olarak tanımlamak için sıklıkla etnologların ve folklor araştırmacılarının yardımlarına başvurduğu, kayalarda oyulu sahnelerin gizli manalarına ışık tutmak üzere bu sahnelerin mitler ve ritüellerle paralellikler gösterdiği vurgulayan yazar, yine kaya resimleri üzerinden konuyu örneklemiştir. “Kadim Çağ Gösterge ve Sembolleri Üzerine Görüşler” başlığı altında yazar, kaya resimlerinin tarihhöncesi insanları için mesaj iletişim aracı olduğunu, kadim çağ insanının kutsal-ayinsel faaliyetleri sırasında göstermeye ait güç algısının geliştiği ve gösterge ve sembol kullanımı açısından erken çağların sanatını inceleyen pek çok çalışmanın yapıldığı üzerinde durur. Tarihöncesi insanların yalnızca “naif” materyalistler değil, bilinçli bir şekilde gösterge kullanan sosyal varlıklar olduklarını dile getiren yazar yine örnek kaya resimlerine yer vermiştir. “Resimlerde Anlam Nasıl Oluşturulur?” bölümünün ise yazara göre temel varsayımı, en azından bazı kaya resmi imgelerinin bir şeyler iletmeyi (veya ifade etmeyi) amaçladığıdır. Yazarın burada cevap aradığı soru, hangi resimlerin bu tür bir resim grubuna ait olduğudur. “Avcı Topluluklarında Erginleme Törenleri” başlığı altında yazar, 1999’da yayımlanmasına rağmen bugün itibarıyla pek fazla bilinmeyen şamanistik bir erginleme töreni modeli geliştiren Andrej Wiercinski’nin erginlenme mode-

li şemasına yer vermiştir. “Tedavinin ve Müziğin Şamanik Kökenine Dair” başlığı altında yazar, son zamanlarda müzik ve tedavinin şamanik kökenine dair vurgu yapan yeni çalışmaların yapıldığı ve şaman şarkılarının ayinlerdeki rolüne dair otantik açıklamaların olduğu üzerinde durur. Doğal ortam ve ses boyutu arasında, kayalarda ya da mağaralarda ayinler düzenleyen topluluğun ister Şamanları ister sıradan bireyleri olsunlar, insanlar tarafından üretilmiş açık bir örtüşme olduğunu söyleyerek konuyu kaya resimleri üzerinden örneklemiştir. “Bilişsel Evrimin ve Toplu Ayinlerin Görsel Temsilleri” başlığı altında yazar, bu bölümü yazma amacını, kaya resmi göstergeleri ve bunların sembolik anlamları ile ilgilenen yakın dönemdeki araştırmalara dair bir inceleme sunmak olarak ifade eder. Kaya çizimlerini yapmış olan insanların dünya kavramının yeniden inşasında, günümüze ulaşmış kadim Sibirya halklarının inanç dünyaları, mitleri ve efsaneleri önemli bir rol oynadığını ifade eden yazar konuyu kaya resimleri üzerinden örneklemiştir.

Hoppal’ın Şamanlar ve Semboller Kaya Resmi ve Göstergebilim adını taşıyan bu kitabın tamamı düşünüldüğünde, eserin Türkiye’de halkbilim alanında özellikle Şamanizm ve göstergebilim çalışanlar için önemli bilgiler içerdiği ortadadır. Ayrıca, eser sadece halkbilim alanında değil, sanat ve sosyal bilimlerin diğer alanlarında ve karşılaştırmalı kültür çalışmalarında araştırma yapılabilecek farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu kitap, uzun yıllar Şamanizm ve kaya resmi üzerine araştırmalar yapan Mihaly Hoppal’ın konuyla ilgili önemli literatür kaynaklarına referansta bulunması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.